

MURAD ÇELEBİ (AZMÎ)'NİN KİTÂB-I KÜMÜK ADLI ESERİNİN TANITILMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Şerife ÖRDEK¹

Volkan KARAGÖZLÜ²

Özet

Kitâb-ı Kümük adlı eser, 16. yüzyılda Azmî mahlaslı Murad Çelebi tarafından kaleme alınmıştır. Bu eser klasik Türk edebiyatının edebî faaliyetleri arasında önemli bir yere sahip olan mensur-manzum hikâyelere bir örnektir. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü için Murad Çelebi (Azmî) hakkında yaptığımız biyografik çalışma sonucunda tek nüshası British Museum Or. 7836 numarada kayıtlı olan Kitâb-ı Kümük³ adlı eserin çalışılmamış olduğunu tespit ettik. Müellif nüshası olan bu eser Murad Çelebi'nin de kendi ifadesiyle birebir şahit olduğu ya da birinci ağızdan duyduğu hikâyeleri içermektedir.

Bu çalışmada, Murad Çelebi (Azmî)'nin hayatı hakkında kısaca bilgi verildikten sonra British Museum Or. 7836 numarada kayıtlı olan Kitâb-ı Kümük adlı eserin nüsha tanıtımına yer verilecek olup eserin içinde yer alan hikâyelerle ve bu hikâyelerin dil-üslup özellikleriyle ilgili bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kavramlar: Kitâb-ı Kümük, Murad Çelebi (Azmî), Mensur-Manzum Hikâye.

BOOK NAMED KİTÂB-I KÜMÜK BY MURAD ÇELEBİ: PROMOTION AND EVALUATION

Abstract

The book named Kitâb-ı Kümük was written by Murad Çelebi, pseudonym name Azmî, in the 16th century. This book is the prose-poetic examples of story that has an important place among the literary activities of the classic Turkish literature. As a result of biographical work on Murad Çelebi (Azmî) for Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü we have determined that one copy of Kitâb-ı Kümük has registered in number Or. 7836 hadn't been worked. This one copy of book written by author, includes story exactly as he witnessed or heard first-hand with Murad Çelebi in his own word.

In this study after briefly informed about Murad Çelebi's life, the book named Kitâb-ı Kümük registered British Museum number Or. 7836, was identified. An assessment will be made about story and language and stylistic features of the story.

Keywords: Kitâb-ı Kümük, Murad Çelebi (Azmî), Prose-Poetic Story.

¹Araş. Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, serifeordek@nevsehir.edu.tr.

²Araş. Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, volkankaragozlu@nevsehir.edu.tr.

³Adı geçen eser Araş. Gör. Şerife Ördek ve Araş. Gör. Volkan Karagözlü tarafından yayına hazırlanmaktadır.

GİRİŞ

Biyografik kaynaklarda kendisiyle ilgili fazla bilgi bulunmayan Murad Çelebi (Azmî)⁴, Kütahya'nın Gediz ilçesindedir. Şiirlerinde Azmî mahlasını kullanmıştır. Kaç yılında ve nerede doğduyuyla ilgili elimizde kesin bir kayıt bulunmayan Azmî'nin sipahi tayifinden olduğu bilinmektedir. İyi derecede Farsça bildiği ve gece gündüz marifet sahiplerinin sohbet meclislerinde bulunduğu kendisiyle ilgili bilgiler arasındadır. Aynı zamanda devlet büyüklerine yakınlığı ile bilinen Murad Çelebi(Azmî) hakkında tezkire yazarı olan Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ* (bk. Solmaz 2005) adlı eserinde şunları söylemektedir;

"...Rûz u şeb erbâb-ı ma'ârifetle hem-nîşîn ve aşâb-ı devletle kârin olmağ la tahsîl-i ma'rifet ve tekmîl-i fâzîlet ve zebân-ı Fûrs'e mümâreset ve fümûn-ı şî're müdâvemet itmeden hâlî degüldür. Binâen 'âla-zâlik eş'âr-ı dürr-bârı pâk ve kelimât-ı şeker-güftârı ferah-nâk ve pesend-i ehl-i idrâkdür..."

Ayrıca Ahdî tezkiresinde, Azmî'nin "gazel-i muhayyel-i bî-bedel" diye nitelendirdiği aşağıdaki gazeline yer vermiştir;

Dendân-ı yâri didi gören bî-bahânedür
Olmaz cihânda buncılayın bî-bahâne dür

Cân nakdi ile biz de harîdârun olalım
Cânâ meta'-ı vaşluñ için di bahâ nedür

Kesb itmege dişüñ gibi bir dürr-i şâh-vâr
Açup dehen şadefler idermiş bahânedür

Yârün meta'-ı vaşlı midur ân-ı hüsn mi
Bâzâr-ı 'ışk içinde olan bî-bahânedür

'Azmî yolunda cân ile kurbanun olduğu
'İyd-ı visâle irmek için bir bahânedür (Solmaz 2005: 234)

Akıcı, aşıkâne ve ahenkli şiirler yazan Murad Çelebi (Azmî), eserlerinde yer yer yaşadığı dönemin olumsuzluklarına da yer vermiştir. Aşağıdaki kit'ada insanların paraya ve makama fazlaca değer vermesinden şikayet etmektedir;

Beglere bin ma'rifet harc eylesen değmez pula
Şimdi meyli dirhem ile bunların dînâredür

Sikke-şüret ol yüri gel itme izhâr-ı kemâl
İ'tibârı şimdi halkun cübbe vü destâredür (Solmaz 2005: 234)

Murad Çelebi (Azmî) ile ilgili bazı kayıtlara ise Azmizâdeler ailesinden olan Sadık Bozbey'in kendisinden ve *Gediz Ansiklopedisi'nden* (bk. Pınar 2013) ulaştık. Bu kaynakta şairin, Gazanfer Ağa tarafından 998 / 1589 yılında yaptırılan Ulucâmii ve 995 / 1586 yılında yaptırılan hamama aşağıdaki tarihleri yazdığı belirtilmektedir;

Gazanfer Ağa Ulucâmii Tarihi

⁴ Şerife Ördek (2014). "Azmî, Murad Çelebi". <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2049>.

Gazanfer şahibü'l-ihsân ü cüd
Çodı erbâbı hayrât içre bir âd
Görüp Azmî didi târihin anın
Zihî câmi' nişânı cennet-âbâd (998/1589) (Pınar 2013: 113)

Gazanfer Ağa Hamamı Tarihi

Azmî gördükde didi târihin
Rüşen-âbâd dil-küşâ hammâm (995/1586) (Pınar 2013: 52, 53)

Klasik Türk edebiyatın zirve döneminde yaşamış olan Murad Çelebi (Azmi), 1016/ 1607 yılında vefat etmiştir. Katip Çelebi *Keşfü'z-Zünûn*'da (bk. Balcı 2007), Kafzâde Fâizî ise *Zübdetü'l-Eş'âr* (bk. Kayabaşı 1997) adlı eserinde Azmî'nin bir divanı olduğundan söz etseler de bu esere henüz ulaşamamıştır. Katalog taramalarımız sonucunda da şairin bu çalışmamıza konu olan ve ayrıca tarafımızdan yayına hazırlanan Kitâb-ı Kümük adlı eserinin varlığı tespit edilmiştir.

1. KİTÂB-I KÜMÜK VE YAZMA NÜSHASININ TANITIMI

Arşiv kayıtlarında Kitâb-ı Kümük olarak kayıtlı olan eserin ismiyle ilgili tereddütler doğrultusunda bir araştırma yapıldı. Kümük sözcüğü ve bu sözcüğün yazılışıyla aynı olan diğer sözlükler incelendi. Kümük, Türkiye Türkçesi Ağzıları Sözlüğünde (<http://tdk.gov.tr>) basık burunlu, küt, küçük, kısa boylu, gövdesi kesilmiş ağaç, çürük diş, kemik ve topraktan çıkarılan yuvarlak, küçük kökler anlamına gelmektedir. Steingass (2005: 1050) adlı sözlükte ise kumak; yardımcı, destek anlamına gelen bir sözcükle karşılaşıldı. Mehmet Kanar'ın (2000: 921) Farsça - Türkçe sözlüğünde de komek; yardım, destek, imdat anlamına gelen sözcükle ve Muhammed Muin'in (1993: 1073) lügatinde kamak; kem, kalîl yani az, noksan, bodur anlamına gelen sözcükle karşılaşıldı. Bu bilgiler doğrultusunda çok hacimli bir eser olmadığı için küçük anlamına gelen kümük kelimesine yani Kitâb-ı Kümük; küçük kitap anlamına gelen bu ifadeye bağlı kalınması tercih edildi.

Kitâb-ı Kümük adlı mensur-manzum hikâyenin ulaşabildiğimiz tek nüshası British Museum Or. 7836 numara kayıtlıdır. Eserin 12 Nisan 1913 yılında J. Elias Gejou tarafından British Museum'a satıldığı eserin kapağının iç tarafında belirtilmektedir. 1a'da ise "Kitâb-ı Kümük ez mü'ellefât-ı Azmî ve bâ-hatt-ı û-st" ifadesiyle eserin müellif hattı olduğu açıkça belirtilmektedir. Bu ifadenin dışında aynı sayfada British Museum'un kendi mührüyle birlikte 11 adet mühür bulunmaktadır. Bu mühürlerin 3 tanesinin üzerinde "El-hâc Eş-şeyh Mahmud Efendi Gaznevî" ifadesi vardır. Diğer mühürlerin kime ait olduğu ise net olmadığı için okunamamaktadır. Bu eser 83 varak olup ortalama satır sayısı 19'dur. Ta'lik hatla kaleme alınmış olup sebep-i telif, kısım-ı evvel ve kısım-ı sâni başlığı altında üç bölümden oluşmaktadır. Bunların dışında eserin tamamında hikâyelerin ve manzumelerin (nazm, nesr, beyt, kıt'a, mesnevi) başlıkları kırmızı rekle yazılmış ve durak yerleri yine kırmızı renkle işaretlenmiştir. Serlevha ve cetvellerin bulunmadığı eser, düz sayfa üzerine kaleme alınmıştır.

İyi derecede Farsça bilen Murad Çelebi (Azmi), hikâyelerin başlıklarında farsça ifadeler kullanmış olup eserinde de sıklıkla farsça tamlamaları kullandığı görülmektedir. 16. yüzyıl dil özelliği taşıyan bu eserde ikili kelime grupları ile yapılmış seciler dikkat çekmektedir. Eserde mensur hikâyeler çoğunlukta olup her hikâyenin

ardından özeti niteliğinde bir manzumeye yer verilmiştir. Çok sık olmamakla birlikte yazar kimi zaman anlatmak istediği konuyu âyet ve hadislerle desteklemektedir.

1.1. Eserin Yazılış Sebebi ve Tarihi

Bir Farsça manzumeden sonra eserin yazılış sebebine yer veren Azmî, nitelikli eserler ortaya koyarak insanın adının ölümsüzleşebileceğini savunmaktadır. Sebeb-i telif kısmında insanların dünyalık heveslerden arınıp her ne kadar yaşadığı dönemde insanlar tarafından ilmi faaliyetlerin rağbet edilmeyen uğraşlar olduğunu belirtse de ilim ve irfanla meşgul olarak bu hayattan geçmeden önce bir eser ortaya koymanın gerekliliğini anlatır. Çoğu zaman da bu düşüncesini manzumelerle desteklemiştir;

‘Âkil oldur ki kıya dünyede bir hûb eser
Eşeri olmayanıñ gör ki yirinde yıl eser
Bu cihân içre anuñ ki eşeri bâkîdür
Hızr u ‘İsî gibi ol zinde durur tâ maşşer (Azmî 995:1b)

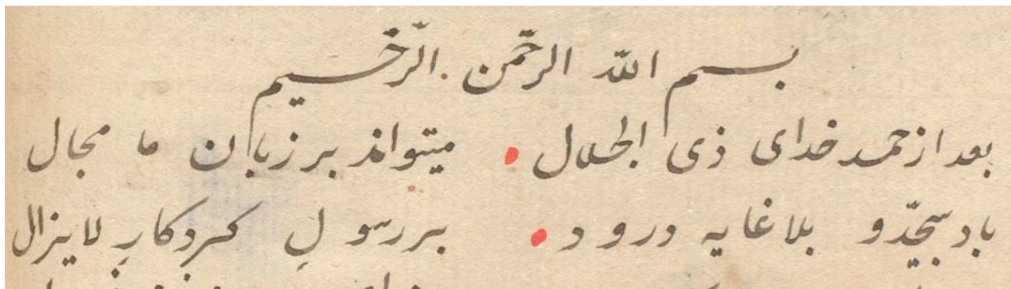
Bu düşüncesi doğrultusunda Kitâb-ı Kümük adlı nasihat içerikli eserini Azmî'nin de sebeb-i telif bölümünde belirttiği üzere 995/1586 yılında Gediz'de kaleme almıştır. Azmî, eseri kaleme alma sebebini şu cümlelerle anlatır;

“...cân iş bu bâde ile ser-mest iken sürüş-ı rabbânîden câna bu vechle işâret ve bu sitemle beşâret olundu ki ey küşe-nişîn hâne-i kanâ‘at ve ey tüşe-güzîn künc-i ferâgat. Bu ‘âlem-i kevn bu fesâdda enbiyâ-yı ‘âlemden ve ebnâ-yı benî âdemden bu ana gelince vâkı‘ olan hıyel-i pür nekâtî şehat-ı devât-ı deryâ feyzânunıñdan zuhûra getürüp silk-i intizama yitirüp a‘yân-ı kirâma tezkire-i belâgat ve erkân-ı ‘azâma tabşıra-i berâ‘at olup şahtında niçe pend ü naşihati mutazammın olsun diyicek hâtırâ bu hıvûr idi ki bu kitâb-ı müsteşâbî cem‘ idüp rişte-i tertîbde intizâm ve hâbl-i terkîbde irtisâm viricek Kümük nâmıyla mu‘avven ve Kümük ismiyle mu‘ayyen ideyin...”

Eserini yukarıda belirttiği cümleler üzerine tertip eden Azmî, dünyadan muradının bir iyi ad ve hayırlı dua olduğunu sebeb-i telif bölümünün son cümlesinde söyler.

1.2. Eserin Başlangıç ve Sonuç Kısmı

Başı:

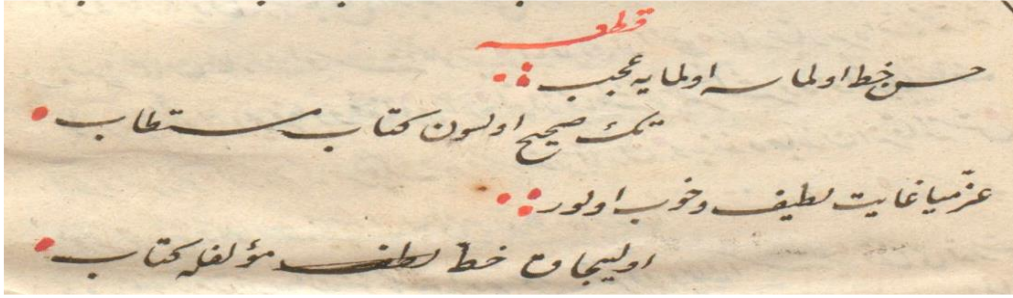
Bismi'l-lâhi'r-raḥmani'r-raḥîm.
Ba'd ez-ḥamd-ı ḥudâyı zî'l-celâl
Mî-tevâned ber-zebân-ı mâ mecâl

Bâd-ı bî-ḥadd ü bülâgaya dürüd
Ber-resûl-i kird-kâr-ı lâ-yezâl (Azmî 995:1b)

Yukarıda da görüldüğü üzere eser Farsça bir manzume ile başlamaktadır. Azmî, eserin son kısmında ise kıt'alara yer verir.

Sonu:

Hüsn-i haţţ olmasa olmaya 'aceb
Tek şahîh olsun kitâb-ı müstetâb
'Azmiyâ gâyet laţîf u hüb olur
Olıcağ haţţ-ı mü'ellifle kitâb

2. Kitâb-ı Kümük'te Yer Alan Hikâyeler ve Bu Hikâyelerin Özellikleri

Eserde hikâyeler iki bölümde anlatılmaktadır. Birinci bölümde (kısım-ı evvel) 16 hikâye, ikinci bölümde (kısım-ı Sâni) 39 hikâye yer almaktadır. Her iki bölümde bulunan bu hikâyeler Farsça başlıklarla birbirinden ayrılmaktadır. Bu hikâyelerde mensur-manzum karışık bir anlatım tekniği tercih edilmiştir. Ahlakî öğütler içeren bu hikâyeler hile ve oyunlara karşı insanları bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır.

2.1. Birinci Bölümde Yer Alan Hikâyeler ve Özellikleri

Kitab-ı Kümük yukarıda da bahsedildiği gibi iki ana bölümden oluşmaktadır. Kısım-ı Evvel olarak adlandırılan birinci bölümde sultanlar ve padişahlar ile âlimler ve faziletli kişiler hakkındaki hikâyelerden bahsedilmiştir. Hikâyelerin ana konusu padişahların, emirlerin ve âlimlerin kandırılmaları ve hileye uğramaları ve bu hilelerden kurtulmalarıdır. Birinci kısımda 16 hikâye bulunmaktadır. İlk iki hikâyenin başlığı yoktur, geri kalan 14 hikâye Farsça başlıklarla birbirinden ayrılmıştır. Hikâye başlıklarından bazıları şöyledir: Hikâyet-i dânişmend-i bâ-felâh-ı müstemend, Hikâyet-i vâ' iz-i pür-taşşîr bâ-cemâ' at-i keşîr, Hikâyet-i Bâzîrgân bâ-kâdi-yi kârmân...

Kitâb-ı Kümük'te anlatılan ilk dört hikâye yazarın zamanından önceki dönemlere rastlamaktadır. Bunlardan üçüncü hikâyenin başlangıcı olan “hikâyet olunur ki zamân-ı sâbıkda ve Mısr-ı 'atikde bir pâdişâh-ı nâm-dâr ve bir şehen-şâh-ı gerdün-vaqâr var idi” (Azmî 995: 13b) cümlelerinden geçmişteki bir hikâyenin anlatıldığı anlaşılmaktadır. 5. hikâye ise “Güzîde-i âli 'Osmân'dan ve zübde-i şehen-şâh-ı devrândan merhûm Sulţân Süleymân bin Selîm han 'aleyhüma rahmetü'l-gufrân zamânında şehir-i İslâmbol'da” (Azmî 995: 17a) ibaresi ile başlamaktadır. Kitapta bundan sonraki hikâyelerin yazarın zamanına daha yakın olduğu ve Osmanlı coğrafyasında geçtiği anlaşılmaktadır. Hikâyet-i sulţân Mustafâ bin Süleymân hân bâ-h'âce-i kâr-dân başlıklı altıncı hikâyede ise hikâyenin sonunda şehzade Mustafa, ipek yüklü katırını kaybeden tüccara yardım etmektedir. Birinci kısımda Kanuni Sultan Süleyman, Şehzade Mustafa, Kanuni'nin veziri Ali Paşa'nın ismi geçmektedir. Hikâyelerde padişahların isimleri sadece hikâye zamanını göstermekle kalmaz, bazı hikâyelerde

kahramanlar bizzat padişahın kendisidir. Beşinci hikâyede Kanunî Sultan Süleyman'ın evi soyulan ihtiyar bir kadın ile olan hikâyesi anlatılır. Bazı hikâyelerde ise bir tüccarın veya vaizin ismi verilmektedir. “Zamānemüzde kücücük ‘Abdî dimek ile ma‘rûf bir vâ‘iz var idi.” (Azmî 995: 24a) cümlesi ile başlayan 13. hikâyede olaylar Küçük Abdî'nin ağzından anlatılmaktadır. Bu da birinci kısımda anlatılan bazı hikâyelerin gerçek olduğu, yazarın ya bizzat şahidi olduğu hikâyeleri ya da o zamanda gerçek kişilerin başından geçmiş hikâyeleri eserine aldığını göstermektedir. Birinci kısmın son hikâyesi olan 16. hikâyede ise kahraman Nasreddin Hoca'dır.

2.2. İkinci Bölümde Yer Alan Hikâyeler ve Özellikleri

İkinci bölümdeki hikâyelerin kahramanları ise bilgili, ince huylu kişiler ve hayvanlar ile kadınlardır. 39 hikâyeden oluşan bu bölümde ilk 26 hikâye erkeklerin başından geçen olayları anlatmaktadır. Bu bölümdeki 3. hikâye Lokman Hekim, 4. Hikâye ise Gazi Giray Han ile ilgilidir. 27. hikâyeden itibaren 32. hikâyeye kadar olan 6 hikâyede, olayların kahramanları hayvanlardır. 33. Hikâyeden 39.'uya kadar olan 7 hikâyede kadınların hilekârlıkları ile ilgili olaylar anlatılmaktadır. Hikâyelerin geçtiği mekanları, genel çizgileriyle Osmanlı coğrafyası ve yabancı memleketler olarak ikiye ayırabiliriz. Osmanlı coğrafyasında geçen hikâyelerin tamamına yakını İstanbul'da geçmektedir. Osmanlı coğrafyası dışındaki yerlerde ise mekan adı olarak “Arap” veya “Acem” ülkeleri tabiri kullanılmıştır. İstanbul'da geçen olayların bir kısmı ilk bölüm hikâyelerinde olduğu gibi yazarının tanık olduğu veya bizzat gözlemlendiği hikâyelerden oluşmaktadır. Bu iddiayı kuvvetlendirecek hikâyelerden bir tanesi kadınların hilelerinin anlatıldığı 38. hikâyedir. “Hikâyet-i zen-i hîle-ger bâ-merd-i bî-ğaber” başlığını taşıyan hikâyenin sonu şu şekildedir: “...anuñ pend ile sūd-mend büm u şüm āsā tek ü tenhā gördük ki çasabaya çıkageldi bu hikâye dağı andan yād-ğar kaldı...” sözlerinden Azmî'nin şahit olduğu bir hikâyeyi eserine aktardığını anlıyoruz. Eserdeki bazı hikâyelerin yaşanmış olduğunu gösteren bir başka örnek ise 17. hikâyede tâcir Abdurrauf'un hikâyesidir. Hikâyenin girişi, “İstanbül bâzir-gânlarından māl u menāl ve keşret-i emvāl ile mevşûf h̄āce ‘Abdu'r-ra‘ûf dimek ile ma‘rûf bir kimsene kendü ser-güzeştinden hikâyet idüp eydür ki” şeklindedir. Bu cümledeki “kendü ser-güzeştinden hikâyet idüp eydür ki...” ifadesi kahramanın başından geçenleri Azmî'ye anlattığını göstermektedir. Ayrıca bu hikâyedeki yer adları da hikâyenin gerçek olduğu izlenimi vermektedir. Hikâyede geçen Vefâ Hanı ve başka bir hikâyede geçen Çukur Hamam gibi mekan adları bu düşüncemizi pekiştirmektedir.

2.3. Hikâyelerin Anlatım Özellikleri

Her iki kısımda da hikâyeler belli bir düzen içinde anlatılmaktadır. Hikâyelerin anlatımında yazarın, faydalı olma ve ders verme çabası eserin sebep-i telif bölümünden beri kendini hissettirmektedir:

“Kısm-ı Evvel Şol hıyel beyânındadır ki selâfın ü ümerâ-yı devrândan şadır ve ‘ulemâ-yı zamāndan mütebâdir olmuştur. Sâmi‘ine andan fevâyd-i ‘azm ve ‘avâyd-i lâ-yühşâ hâşıl olur. Kısm-ı Sâni Zürefâ-yı cihândan ve hayevân u nebâtdan zühür u şudür iden hıyel beyânındadır ki andan dağı aşğâb-ı devlete ve erbâb-ı fitnata bî-hadd fevâyd ve lâ-yühşâ ‘avâyd hâşıl olur.” (Azmî 995: 2b).

Sebeb-i telif bölümünden alınan bu cümlelerde Azmî, ister ilk bölümde isterse ikinci bölümdeki hikâyelerden dinleyenlerin hile hakkında pek çok şey öğreneceklerini, hikâyelerin faydalı olacağını ifade etmektedir. Birinci bölümdeki 4. hikâyenin sonunda yazar hikâyeden alınacak dersi açıkça söyler:

“hikâyet-i ğaribeden erbâb-ı devlete ve aşhâb-ı izzete hazz-ı kâmil ve naşib-i şâmil oldur ki kişi üstâduñ ve du’asın almak ve rızasında olmak gerekdür. Tâ kim şan’atında fâyik ve hizmete lâyıķ olup ʿâyidesinden berekât-ı bî-hadd hâşıl idüp teng-destlikten hülâşa ruşşat ve kazancından küllî menfa’at göre.” (Azmi 995: 17a).

Hikâyeye göre kendini yetiştiren ustasına saygılı davranan ve onun rızasını alan kişi sanatında ustalaşacak ve kazançlı olacaktır.

Hikâyelerdeki fayda unsuru ve ders verme çabası onun üslûbunu da etkilemiş görünmektedir. İster yaşanmış, isterse öncekilerden aktarılan hikâyeler olsun her hikâye iki bölümden oluşmaktadır. Bunlar hikâyenin anlatıldığı ana bölüm ve ders çıkarılan ikinci bölümdür. İkinci bölüm hikâye bittikten sonraki manzum kısımlardır. Bunlar, hikâyede anlatılanlara göre ders içeren, öğüt veren, bir konu üzerinde dikkati çekilen durum, olay, hareketleri ihtiva eden mesnevi, kıta nazım biçimleriyle yazılmış kısımlardır. Eserin ikinci bölümündeki 18. hikâyede, gece şehrin subaşısına rast gelen bir adamın kendini kurtarmak için yaptığı hile anlatılır. Eserin ana bölümü bittikten sonra şu kıt’a yer almaktadır:

Her kişinüñ sözine mağrûr olup
Anı gerçek şanup itme i’ timâd
Kimse bilmez kimsenüñ kalbindekin
Zâhir olmaz taşradan ehl-i fesâd

Manzumeden kişilerin her söylediğine inanmamak gerektiği kötü kişilerin gerçek niyetlerinin görünüşlerinden belli olmadığı söylenerek, hikâyeyi okuyanların dikkati çekilmektedir.

Eserdeki hikâyelerin anlatımında 16. yy. imla özellikleri görülmekle birlikte, anlatımlarda Eski Anadolu Türkçesi özelliklerine de rastlanmaktadır. Eserde arkaik olarak kullanılan eklerden birkaçı şu şekildedir:

“Size bir nesne ta’lîm ideyüm ki anuñla şayyâd elinden halâş olasız ve bu varña-i helâkden necat bulasız.” (Azmi 995: 7a)

“...dürzîdür görür olmaz, kaçşābuñ elinden kırtulmaz.”, (Azmi 995: 41b) “...Kaşşābdur dürziden ferāġat idüp yayabaşına yapışup anuñla çekişür iken” ” (Azmi 995: 42a)

Hikâyelerin anlatımında görülen en önemli üslup özelliği ise anlatılanların sec’ili olarak verilmesidir. Seci ile kurulan bölümler, kelime grubu ve cümle olarak ikili biçimde verilmiş, kelime grubundaki seciler ya “ve” bağlacı ile bir araya getirilmiş ya da ulaçlar ile birbirine bağlanmıştır. Cümleler ise, iki ayrı cümlenin seci ile bir anlam ifade edecek şekilde bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur:

“Gâh ʿazm u şikâr ve gâh seyr-i diyâr iderdi” (Azmi 995: 5a)

“şüfi şüretlü ve hâcı hey’etlü” (Azmi 995: 61a)

harîfün şeki dahı ġalîp ve cân u dilden tâlîb u râġîp olur

“...Bursa’da cāmî’-i kebîr öninde ma’cünün medh eyler iken ve aña münāsib terġîb hikâyetler söyler iken yâr anları ittîfâķ idüp taşından ururlar ve içine deve kıġı taldururlar.” ” (Azmi 995: 37a)

Hikâyelerdeki sec'ili söyleyişin metin içinde kullanılması hakkında bir fikir vermesi bakımından metindeki hikâyeden bir bölüm alıntılıyoruz:

“Dervîş eyitdi: “Ey pâdişâh rû-yı zemîn hâtrun hurrem tüt. Eger benüm bu fenn-i şerîfi ve bu ‘ilm-i laîfî senden dirîğüm olsa hergiz saña bunı **izhâr** ve sebebini bundan haber-dâr itmez idüm. Ammâ ol ki mâl ü **hazîne** ve genç ü **defnedür**. Saña esbâb-ı **şâhî** ve sermâye-i **pâdişâhidür**. Benüm yanumda hâk ile **berâber**, hiç ü kemden **kemterdür**. Ben bir gevhere mâliküm kim ‘âlemün **hazâyini** ve cihânun **defâyini** aña ‘ivaż olmaz. Yanumda cümle **cihândan** ‘azîz ü **mükerrerem** ve **cânundan** sevgülü ve çok **muhteremdür**.” (Azmi 995: 4b)

Eserin tamamındaki secilere bakıldığında, olayların anlatıldığı yerde kullanılan secilerin metnin akışı içinde anlamın önüne geçmediği görülmektedir. Bu yüzden sec’i bulunan pek çok yerde seciler külfetsiz bir biçimde kullanılmış ve hikâye okunurken sec’inin oluşturduğu ses benzerlikleri dikkatin yoğunlaşmasını sağlamıştır. Böylece hikâyelerin okunması sırasında secilerin getirdiği ses birlikleri akıcılığı da sağlamıştır.

SONUÇ

British Museum Or. 7836 numarada kayıtlı olan bu eser Murad Çelebi (Azmi)'nin kendi yazısıyla kaleme alınmış olup ahlakî öğütler niteliğinde 55 hikâye içermektedir. Üç bölümden oluşan bu eser sebab-i telifle başlayıp eserin ana bölümünü oluşturan hikâyeler birinci ve ikinci bölümde anlatılmaktadır. Birinci bölümde padişahlar, umeralar, arif kişilerin başından geçen olumsuz olaylara yer verilmektedir. İkinci bölümde ise hilekâr olan erkekler ve kadınlardan bahsedilmiş, ayrıca hile ile ilgili hayvan hikâyelerine yer verilmiştir. Eserde bu olumsuz olaylar anlatılırken insanları bilinçlendirmek amaçlanmıştır.

Eser şekil bakımından belli konularda derlenip gruplandırılmış müstakil hikâyeler, kaynakları bakımından ise hem telif hem de çeviri hikâyeler grubuna girmektedir. Mensur hikâye alanında çeşitli araştırmacılar tarafından yapılan tasniflere göre eseri bir grup altında toplamanın mümkün olmadığı görülmektedir. Hasan Kavruk'un tasnifine göre eser, kaynakları açısından hem çeviri hikâyelere hem de telif hikâyelere uymaktadır (98: 14). Hasibe Mazıoğlu'nun tasnifine göre ise, hem yerli hikâyeler hem de yabancı kaynaklı hikâyeler, grubuna girmektedir (Kavruk, 98: 14).

İçerik bakımından bir kısım mensur hikâyede olağanüstü masal unsurlarının olduğu görülür. Kitâb-ı Kümük'te ise hiçbir olağanüstü durum veya kişiye rastlanmaz. Eserde geçen telif hikâyelerin bir kısmında kişilerin adı ve mesleği bellidir. Olayın geçtiği yer adları verilir. Birkaç hikâyede ise olaylar, hikâye kahramanının ağzından anlatılır.

16. yüzyıl dil özelliklerinin görüldüğü eserde eski Anadolu Türkçesi imlasına da rastlanmaktadır. Eserin en önemli anlatım özelliği ise kelime gruplarının ve cümlelerin ikili yapılarda secili kullanılmalarıdır. Bu tür anlatım özelliği öğüt veren hikâyelerdeki kuru anlatımı ortadan kaldırmış secilerdeki ses birlikleri okuyanın dikkatini hikâye üzerine yoğunlaştırmıştır. Böylelikle mekanik öğüt verme tarzının dışında anlatılanlar sanatlı bir biçimde hikâyeyi okuyan ve dinleyeni etkileyecek bir biçimde kaleme alınmıştır.

Eserde geçen bazı hikâyelere Azmi'nin tanık olduğu görülmüştür. Bu durum bize hikâyelerin bir kısmının gerçekçi hikâyeler olduğunu göstermektedir. Bu tür hikâyeler kahraman tarafından başından geçenler anlatılmak suretiyle esere aktarılmıştır. Yukarıda örnekleri verilen hikâyelerin bir kısmında kişilerin adı belli olup bir kısmında ise başından geçen olaylar bizzat hikâyenin kahramanı tarafından anlatılmaktadır. Bu da klasik Türk edebiyatında anlatılan hikâyelerin bazılarının gerçekçi olabileceği yani hikâyelerin bizzat gerçek kahramanların başından geçebileceğini göstermektedir. Son zamanlarda Türk hikâyeciliğinde realist İstanbul hikâyeleri başlığı altında gerçekçi hikâyelerin Osmanlı coğrafyasına ve VI. Murad zamanına getirme eğilimi görülmektedir. 16. yüzyılda kaleme alınan Kitâb-ı Kümük adlı eserde yer alan gerçekçi hikâyeler ise bu tarihin daha öncesine alınabileceğini göstermektedir.

Kaynakça

Dihhudâ, Ali Ekber (1993). Luğatnâme (nşr. Muhammed Muîn - Ca'ferŞehîdî). Tahran.

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas&kategori1=derlay&kelime1=k%C3%BCm%C3%BCk

Kanar, Mehmet (2000). Farsça – Türkçe Sözlük. İstanbul: Deniz Kitabevi.

Kâtip Çelebi (çev. Rüştü Balcı) (2007). Keşfü'z-Zünûn. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

Kavruk, Hasan (1998). Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler. İstanbul: MEB Yay.

Kayabaşı, Bekir (1997). Kaf-zâde Fâ'izî'nin Zübdetü'l Eşâr'ı. Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.

Murad Çelebi (Azmi) (995). Kitâb-ı Kümük. British Museum. Or. 7836.

Ördek, Şerife (2014). "Azmi, Murad Çelebi". <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/> index.php? sayfa=detay&detay= 2049.

Pınar, Mehmet (2013). Gediz Ansiklopedisi. Gediz: Gediz Belediyesi Kültür Yay.

Riyâzî. Riyazu's-şuarâ. Millet Ktp. Ali Emiri Ef. 1346. 121b.

Solmaz, Süleyman (2005). Ahdî ve Gülşen-i Şuarâsı. Ankara: AKM Yay.

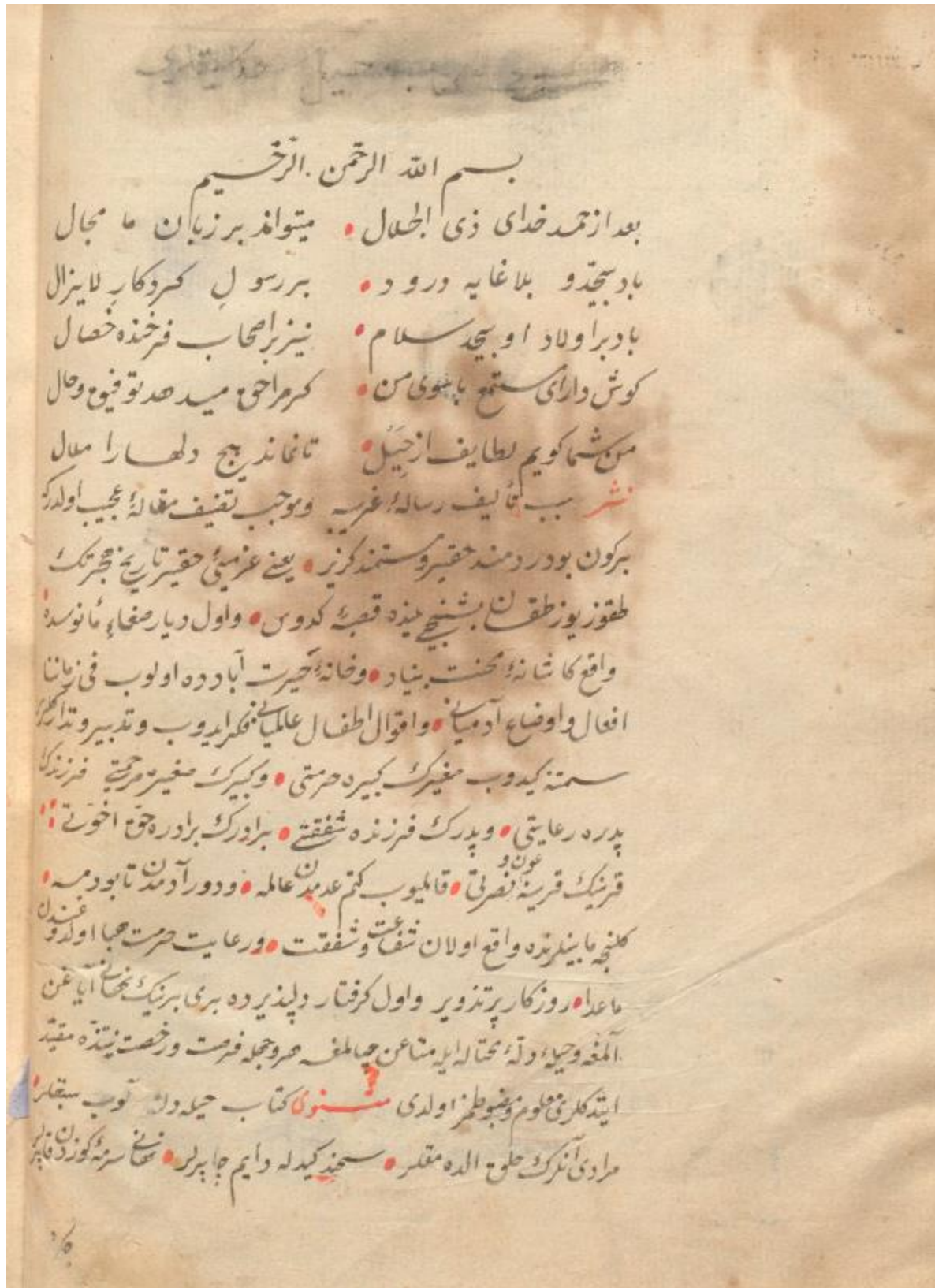
Steingass, F. (2005). Persian – English Dictionary. İstanbul: Çağrı Yay.

Ek. 1 [1a]

Ek. 2 [1b]

Ek. 3 [82b]

